

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 111

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ



Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ιανουάριος 2023



ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΡΕΥΝΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΧΗΤΗΣ ΤΥΧΗΣ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

ΤΜΗΜΑ Γ΄ Μεταβατικές διατάξεις

Άρθρο 111

1. Κάθε διάταξη νόμου ή διοικητικής πράξης με κανονιστικό χαρακτήρα, που είναι αντίθετη προς το Σύνταγμα, καταργείται από την έναρξη της ισχύος του.
2. Συντακτικές πράξεις που εκδόθηκαν από τις 24 Ιουλίου 1974 έως τη σύγκληση της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής, καθώς και Ψηφίσματά της, εξακολουθούν να ισχύουν και κατά τις διατάξεις τους τις αντίθετες προς το Σύνταγμα και επιτρέπεται να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν με νόμο. Από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος καταργείται η διάταξη του άρθρου 8 της Συντακτικής Πράξης της 3/3.9.1974, ως προς το όριο ηλικίας για την αποχώρηση των καθηγητών ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.
3. Εξακολουθούν να ισχύουν: α) Το άρθρο 2 του π.δ. 700 της 9/9 Οκτωβρίου 1974 «περί μερικής επαναφοράς εν ισχύι των άρθρων 5, 6, 8, 10, 12, 14, 95 και 97 του Συντάγματος και άρσεως του νόμου περί καταστάσεως πολιορκίας» και β) το ν.δ. αριθ. 167 της 16/16 Νοεμβρίου 1974 «περί χορηγήσεως του ενδίκου μέσου της εφέσεως κατά των αποφάσεων του στρατιωτικού δικαστηρίου», τα οποία επιτρέπεται να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν με νόμο.
4. Το ψήφισμα της 16/29 Απριλίου 1952 εξακολουθεί να ισχύει για έξι μήνες από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος. Μέσα στην προθεσμία αυτή επιτρέπεται να τροποποιηθούν, συμπληρωθούν ή καταργηθούν με νόμο οι συντακτικές πράξεις και τα ψηφίσματα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 3 του ψηφίσματος αυτού ή να διατηρηθούν ορισμένες συντακτικές πράξεις και ψηφίσματα, εν όλω ή εν μέρει, και αφού περάσει η προθεσμία αυτή, με τον περιορισμό ότι οι διατάξεις που τροποποιούνται, συμπληρώνονται ή διατηρούνται σε ισχύ δεν μπορεί να είναι αντίθετες προς το Σύνταγμα.
5. Έλληνες που στερήθηκαν με οποιονδήποτε τρόπο την ιθαγένειά τους έως την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος, την αποκτούν πάλι ύστερα από κρίση ειδικών επιτροπών από δικαστικούς λειτουργούς, όπως νόμος ορίζει.
6. Η διάταξη του άρθρου 19 του ν.δ. 3370/1955 «περί κυρώσεως του Κώδικος Ελληνικής Ιθαγενείας» εξακολουθεί να ισχύει ώσπου να καταργηθεί με νόμο.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΣΑΡΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δρόσος Γ., *Δοκίμιο Ελληνικής Συνταγματικής Θεωρίας*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996· Καϊδατζής Ακ., *Ο Δικαστικός Έλεγχος των Νόμων στην Ελλάδα 1844-1935*, 2016· Μπουκουβάλα Β., *Μία παραγνωρισμένη διάταξη του Συντάγματος: Το άρθρο 111 παρ. 1 και 2: από τον έλεγχο των προσυνταγματικών νόμων στην αρχή της διατήρησης της ισχύος των νομικών κανόνων*, Δημόσιο Δίκαιο, 2016· Μπουκουβάλα Β, σε Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017· Παραράς Π., *Αι μεταβατικά διατάξεις του Συντάγματος. Ερμηνεία του άρ. 111 παρ. 2.*, ΤοΣ, 1975· Παραράς Π., *RES PUBLICA I – Το κράτος δικαίου*, 2014· Τασόπουλος Γ., «Ο κανόνας και οι εξαιρέσεις του: Το Σύνταγμα του 1952 και η (α)συνέχεια της συνταγματικής μας παράδοσης», σε Τσαπόγα/Χριστόπουλου, *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003*, 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Άρ. 111 παρ. 1 του Σ.	2
II. Άρ. 111 παρ. 2 του Σ.	3
III. Άρ. 111 παρ. 4 του Σ.	4
IV. Άρ. 111 παρ. 6 του Σ.	5

- 1 Στο άρθρο 111 του Σ. ρυθμίζεται το ζήτημα της διατήρησης ή μη της ισχύος των νόμων, των διοικητικών πράξεων αλλά και των αυξημένης τυπικής ισχύος κανόνων, οι οποίοι είχαν θεσπισθεί πριν από τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975.

I. ΑΡ. 111 ΠΑΡ. 1 ΤΟΥ Σ.

- 2 Κατά το άρ. 111 παρ. 1 του Σ. οι (προϊσχύοντες) νόμοι και οι (προϊσχύουσες) κανονιστικές διοικητικές πράξεις που είναι αντίθετες προς το Σύνταγμα καταργούνται. Ο κανόνας αυτός απαντάται στο Σύνταγμα του 1844 (άρ. 103), στο Σύνταγμα του 1864 (άρ. 103), αλλά και στο Σύνταγμα του 1952 (άρ. 105) με τη διατύπωση «όλοι οι Νόμοι και τα Διατάγματα, καθ' όσον αντιβαίνουν εις το παρόν Σύνταγμα, καταργούνται». Παρατηρείται όμως ότι η ρήτρα αυτή παρέμεινε εν πολλοίς ανεφάρμοστη και δεν είχε ουσιώδη επιρροή στο ζήτημα της αντισυνταγματικότητας των νόμων¹. Τούτο δε, υπό την έννοια ότι στην ελληνική συνταγματική ιστορία, το ζήτημα της αντισυνταγματικότητας τίθεται ενιαία, δηλαδή συνολικά για όλους τους νόμους που ισχύουν σε δεδομένη χρονική στιγμή, ανεξαρτήτως εάν αυτοί καταρτίστηκαν υπό συνταγματικό ή προσυνταγματικό

¹ Βλ. Α. Καϊδατζή, *Ο Δικαστικός Έλεγχος των Νόμων στην Ελλάδα 1844-1935*, 2016, σελ. 124.

καθεστώς². Τα αυτά ισχύουν και για το άρ. 111 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος. Ο έλεγχος δηλαδή της συνταγματικότητας των «προσυνταγματικών» νόμων και των νόμων που ψηφίστηκαν μετά την ισχύ του Συντάγματος του 1975 είναι ίδιος κατά περιεχόμενο, ακόμη και εάν γίνεται παραπομπή της διατάξεως του άρ. 111 του Σ. Ελέγχεται δηλαδή εάν είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα και εάν δεν είναι, κρίνεται ότι δεν εφαρμόζονται ως αντισυνταγματικοί κατά την έννοια του άρ. 93 παρ. 4 Σ., χωρίς να θεωρείται ότι έχουν καταργηθεί δυνάμει του άρ. 111 παρ. 1 (Βλ. όλως ενδεικτικώς ΣτΕ Ολ. 4202/2013)³.

Υποστηρίζεται όμως και η άποψη ότι κατά τη σαφή διατύπωση του άρ. 111 παρ. 1, ο έλεγχος συνταγματικότητας των «προσυνταγματικών» νόμων διακρίνεται από τον έλεγχο συνταγματικότητας των «μετασυνταγματικών» νόμων και δεν σχετίζεται με το άρ. 93 παρ. 4 του Σ⁴. Η διάκριση αυτή αφορά στις έννομες συνέπειες του ελέγχου αυτού, υπό την έννοια ότι εάν ένας «προσυνταγματικός» νόμος κριθεί αντισυνταγματικός, διαπιστώνεται η κατάργηση του νόμου αυτού από το νέο Σύνταγμα, ενώ, στην περίπτωση της αντισυνταγματικότητας του «μετασυνταγματικού» νόμου, ο τελευταίος κηρύσσεται ανίσχυρος και μη εφαρμοστέος στη συγκεκριμένη περίπτωση. Περαιτέρω, κατά την άποψη αυτή, ο έλεγχος συνταγματικότητας του άρ. 111 παρ. 1 του Σ. είναι αφηρημένος και δεν υπόκειται στις δικονομικές δεσμεύσεις του ελέγχου της συνταγματικότητας του άρ. 93 παρ. 4 του Σ. (λ.χ. του εννόμου συμφέροντος επίκλησης του λόγου αντισυνταγματικότητας από τον διάδικο).

II. ΑΡ. 111 ΠΑΡ. 2 ΤΟΥ Σ.

Με το άρ. 111 παρ. 2 του Συντάγματος καθιερώνεται η διατήρηση της ισχύος των αναφερόμενων στη διάταξη αυτή ψηφισμάτων και συντακτικών πράξεων, ακόμη και κατά τις διατάξεις τους τις αντίθετες προς το Σύνταγμα. Πρόκειται για τα λεγόμενα προσωρινά ή μικρού μήκους Συντάγματα⁵, τα οποία προβλέπουν κανόνες, οι οποίοι είναι τυπικά ισοδύναμοι προς τους συνταγματικούς κανόνες που ισχύουν κατά τη θέσπισή τους, ενώ με τη θέση σε ισχύ του νέου Συντάγματος, υπολείπονται σε ισχύ του τελευταίου, καθώς δύνανται να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν από κοινό νόμο. Δεδομένης της πρόβλεψης ότι μόνο ο κοινός νομοθέτης μπορεί να απαλείψει τους

² Ibidem.

³ Ibidem, σελ. 124, υποσημ. 6.

⁴ Βλ. αναλυτικά Β. Μπουκουβάλα, *Μία παραγνωρισμένη διάταξη του Συντάγματος: Το άρθρο 111 παρ. 1 και 2: από τον έλεγχο των προσυνταγματικών νόμων στην αρχή της διατήρησης της ισχύος των νομικών κανόνων*, Δημόσιο Δίκαιο, 2016, σελ. 28-49· Β. Μπουκουβάλα, σε *Σύνταγμα, κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, σελ. 1782-1783.

⁵ Βλ. και Β. Μπουκουβάλα, *Σύνταγμα*, ό.π., σελ. 1783-1784.

κανόνες αυτούς από την έννομη τάξη, κρίνεται παγίως ότι οι συντακτικές πράξεις και τα ψηφίσματα αυτά δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο (βλ. όμως ενδεικτικώς ΣτΕ Ολ. 2142/1979, 165-166/1978, 3508/1975).

III. ΑΡ. 111 ΠΑΡ. 4 ΤΟΥ Σ.

- 5 Το σύνολο των συντακτικών πράξεων και ψηφισμάτων που εκδόθηκαν μετά την Κατοχή και μέχρι το Σύνταγμα του 1952 και τα οποία, με βάση το Ψήφισμα 16 της 29ης Απριλίου 1952, το οποίο υιοθέτησε η Βουλή που ψήφισε το Σύνταγμα αυτό, διατήρησαν την αυξημένη τυπική ισχύ τους ακόμη και ως προς τις αντίθετες προς το Σύνταγμα διατάξεις, χαρακτηρίζονται ως «παρασύνταγμα»⁶. Με το παράλληλο Σύνταγμα αυτό, ο κρατικός μηχανισμός διενεργούσε έλεγχο της νομιμοφροσύνης των πολιτών και της πίστης και αφοσίωσης στην πατρίδα και τα εθνικά ιδεώδη και διέτασσε μετατοπίσεις σε απομονωμένες περιοχές.
- 6 Με τη διάταξη του άρ. 111 παρ. 4 του Σ. το παραπάνω Ψήφισμα εξακολουθεί να ισχύει για έξι μήνες από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος. Μέσα στην προθεσμία αυτή επιτρέπεται να τροποποιηθούν, συμπληρωθούν ή καταργηθούν με νόμο οι συντακτικές πράξεις και τα ψηφίσματα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 3 του Ψηφίσματος αυτού ή να διατηρηθούν ορισμένες συντακτικές πράξεις και ψηφίσματα, εν όλω ή εν μέρει, και αφού περάσει η προθεσμία αυτή, με τον περιορισμό ότι οι διατάξεις που τροποποιούνται, συμπληρώνονται ή διατηρούνται σε ισχύ δεν μπορεί να είναι αντίθετες προς το Σύνταγμα. Εν όψει των ανωτέρω, με τη ΣτΕ 1683/2009 κρίθηκε ότι οι κανόνες δικαίου που περιέχονται στη Συμφωνία της Βάρκιζας, που κυρώθηκε με την 23/1945 Συντακτική Πράξη, έπαυσαν να ισχύουν από 11.12.1975, δεν ασκεί δε από την άποψη αυτή επιρροή το γεγονός ότι αυτή δεν συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των συντακτικών πράξεων που καταργήθηκαν ρητώς με το άρθρο 1 του ν. 233/1975. Και τούτο διότι ο νόμος αυτός αφορά μόνο τις συντακτικές πράξεις της παρ. 1 του άρθρου 3 του Ψηφίσματος 16/29.04.1952, δηλαδή τις συντακτικές πράξεις που ήταν αντίθετες προς το Σύνταγμα, ενώ οι συντακτικές πράξεις της παρ. 2 του άρθρου 3 του Ψηφίσματος της 16/19.04.1952, δηλαδή αυτές που δεν ήταν αντίθετες προς το Σύνταγμα, όπως η ανωτέρω επίμαχη διάταξη της Συμφωνίας της Βάρκιζας, έπαυσαν να ισχύουν από 11.12.1975 ευθέως δυνάμει της διατάξεως του άρθρου 111 παρ. 4 εδάφιο α΄ του Συντάγματος, που αφορά όλες τις συντακτικές πράξεις που αναφέρονται τόσο στην παρ. 1 όσο και στην παρ. 2 του άρθρου 3 του Ψηφίσματος της 16/19.04.1952.

⁶ Βλ. Γ. Δρόσο, *Δοκίμιο Ελληνικής Συνταγματικής Θεωρίας*, 1996, σελ. 283-284.

IV. ΑΡ. 111 ΠΑΡ. 6 ΤΟΥ Σ.

Με τη διάταξη αυτή προβλέπεται η διατήρηση της ισχύος του άρθρου 19 του ν.δ. 3370/1955 «περί κυρώσεως του Κώδικος Ελληνικής Ιθαγενείας» μέχρι την κατάργησή του με κοινό νόμο. Πράγματι, καταργήθηκε με το άρθρο 9 παρ. 14 του ν. 2623/1998 (Α΄ 139). Και το ΣτΕ έκρινε ότι εν όψει του ότι η διάταξη του άρθρου 19 του Κ.Ε.Ι. είχε ρητώς, με τη διάταξη της παρ. 6 του άρθρου 111 του Συντάγματος, διατηρηθεί σε ισχύ μέχρι της δια νόμου καταργήσεώς της, είχε καλυφθεί τυχόν αντίθεσή της προς συνταγματικές διατάξεις ή προς διατάξεις κυρωθεισών από την Ελληνική Δημοκρατία διεθνών συμβάσεων (ΣτΕ 4871/2012, 1012/2011, 4058/2010, 2800/2009, 99/2006, 209/1993).

7